

Mâtürîdî'nin İbn Mes'ûd Kırâatine Yaklaşımı

The Approach of Maturidi to Ibn Mas'ud's Qiraat

AITMYRZA SATYBALDIEV*

Geliş ve Kabul Tarihi: 19.10.2020/18.12.2020

Öz: Mâtürîdî (ö. 333/944), tefsirinde kırâatleri işlerken kendine özgü bir yol izlemekte, ihtiyaç duydukça kırâat içerikli malzeme/rivâyetler kullanmaktadır. Görüldüğü kadarıyla o, âyetleri açıklamada, yorumlamada sahabe kırâatlerinden yararlanmaktadır. Onun, sahabenin önde gelenlerinden biri olan İbn Mes'ûd'un kırâatlerine yer vermiş olması; onu, fikri tecrübesinden yararlanılması gereken bir şahsiyet olarak gördüğünü göstermektedir. Müfessirimiz, İbn Mes'ûd kırâatinin, kırâatlerin son biçimi olduğunu ifade ederek, ondan vazgeçmenin ve onu görmezden gelmenin doğru bir tercih olmayacağını belirtmektedir. Mâtürîdî, onun kırâatini, genel olarak âyetlerin anlamlarını açıklamak, yorumlamak ve muhtemel anlamları tespit etmek için açıklayıcı bir unsur olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İbn Mes'ûd, Mâtürîdî, Yorum.

Abstract: Maturidi followed a unique way in his tafsir while processing qiraat and used materials such as rumors that were containing qiraat whenever needed. As one can see, Maturidi benefited from the qiraat of the Companions in explaining and interpreting the verses. He mentioned the qiraat of Ibn Mas'ud, who was one of the leading names of Companions; it shows that he saw Ibn Mas'ud as a person whose intellectual experience should be benefited from. He indicated that the qiraat of Ibn Mes'ud is the last form of qiraat and ignoring it and giving up on it would not be a right choice. Maturidi used the qiraat of Ibn Mas'ud as an explanotary element to explain and interpret the meaning of the verses in general and to identify possible meanings.

Keywords: Tafsir, Ibn Mas'ud, Maturidi, Interpretation.

* Dr. İlahiyat Araştırmaları Merkezi, Ankara.
aytrat@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7277-5353>

Giriş

Kur'ân'ın tefsir edilmesinde diğer İslamî ilimler gibi kırâat ilminin de önemi büyüktür. Bu sebeple hemen hemen her müfessir açıklamalarında kırâatleri de dikkate almıştır. Fakat kırâatlere yaklaşım tarzları birbirinden farklı olmuştur. Müfessirler kırâati, âyette geçen anlaşılması zor ifadeleri çözümlenmede ve farklı anlamlar elde etmede yardımcı unsur olarak kullanmışlardır. Öte yandan kırâat fikhî hükmün istinbâtında ve fikhî hükme delil olmada önemli kaynak olarak tercih edilmiştir. Bu nedenle daha ilk dönem tefsir kaynaklarından itibaren günümüze kadar kırâatler âyetlerin tefsirinde kullanılmıştır. Bu yapılırken kırâatlerin kaynağı da güvenilirliği açısından önem taşımıştır. Bu yüzden sahabe kırâatleri âyeti açıklamada güvenilir kaynak olarak görülmüştür. Sahâbîler Kur'ân'ı en iyi anlayan ilk muhataplar olduğu için âlimler onlardan nakledilen rivâyetleri Kur'ân âyetlerinin açıklanmasında veya yorumlanmasında her zaman tercih etmişlerdir.

Mâtürîdî, gerek tefsirinde takip ettiği yöntem, gerekse âyetlere ve konulara akılcı yaklaşımı açısından ilk dönem müfessirleri arasında seçkin bir konuma sahiptir.¹ Nitekim burada onu diğer âlimlerden farklı kılan özelliği de akılcı bir bakış açısıdır. Dolayısıyla böyle bir özelliğe sahip alimin tefsirinde kullandığı bilgilere bakışı ve yaklaşımı da farklıdır. Bu noktadan bakıldığında İbn Mes'ûd'u diğer sahâbîlerden farklı kılan yönü de akla önem veren bir şahsiyet oluşudur. Mâtürîdî de kendisi gibi rey'e, yani akla önem vermiş bir ekolün kurucusuna nispet ettiği bilgilerden (kırâatlerden) istifade etmektedir. Bu noktadan bakıldığında müfessirimizin tefsirinde İbn Mes'ûd'dan kırâat nakletmesi, onun kırâatini ele alış tarzı ve istifade edişi konuyu önemli hale getirmektedir. Öte yandan âyetin anlaşılması, yorumlanması ve âyette anlaşılması güç olan ifadelerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi açısından müfessirimizin tefsirinde İbn Mes'ûd kırâatini işleyiş biçimi de dikkat çekmektedir.

Mâtürîdî; tefsirinde sahabe, tabiûn ve kırâat imamlarının kırâat tercihlerini gerekli gördüğü yerlerde nakleder. Diğerleri gibi sahabe kırâat-

¹ Sönmez Kutlu, *İmam Matürîdî ve Matürîdilik* (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2003), 244.

lerini âyetin veya âyette geçen kelimenin anlamını ve ihtilaf teşkil eden hususları aydınlatmak için kullanır. Bununla o, Kur'ân kelimelerinin okunmasıyla ilgilenmekten çok onların anlamı ve yorumlarını ortaya koymaya çalışır.² Bu doğrultuda İbn Mes'ûd'dan (ö.32/652-653) çok kırâat nakleder.

Mâtürîdî'ye göre, İbn Mes'ûd'un kırâati, ondan gelen rivâyetler, hadisler, sözler ve Hz. Peygamber'e isnat edilen çoğu haber âhâd sayıldığı için âlimlerin birçoğu tarafından kabul görmemiştir.³ Bununla birlikte Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinde zafiyeti olmasına rağmen ondan gelen rivâyetlere rağbet edilmiştir. Ama şu bilinmektedir ki, İbn Mes'ûd takvası ve fikhî bilgisi açısından Kur'ân konusunda sahâbilerin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Ayrıca onun Hz. Peygamberle de çok sohbeti olmuştur. Ona göre, kim İbn Mes'ûd'un okuyuşunu terk ederse, o kimse yanılmıştır. Mâtürîdî bu görüşünü İbn Abbas'tan yaptığı bir nakille destekler. Bu rivâyette İbn Abbâs ashaba: "En son okuyuş olarak hangi okuyuşu kabul ediyorsunuz?" diye sorar. Onlar: "Zeyd b. Sâbit'in okuyuşudur" cevabını verirler. Bunun üzerine İbn Abbâs: Hayır, Hz. Peygamber her sene bir kez Kur'an-ı Cebrail'e arz etmiştir. Vefat ettiği senede ise iki defa arz etti. Her iki olayda da İbn Mes'ûd vardı."⁴ Mâtürîdî'ye göre bu haber İbn Mes'ûd'un Kur'ân kırâatinin son biçimi olduğunu gösterir. Dolayısıyla onun kırâatinden vaz geçmek ve onu terk etmek doğru bir tercih değildir. Çünkü İbn Mes'ûd kırâat konusunda önemli bir kişidir. Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd'un kırâat konusundaki rivâyetleri âhâd haber olarak gelse dahi Kur'an'a ters düşmediği sürece dikkate alınmalıdır.⁵

Mâtürîdî'nin değerlendirmelerine bakıldığında sahabe, âyetin nüzul sebebine ve muhtevasına vakıf olduğu için tefsirde başvurulacak ilk kaynaktır. Öte yandan sahâbilerden nakledilen kırâatler daha çok anlam açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca sahâbiler ellerindeki mushafların üzerine bazı ifadeleri açıklamak için ilaveler yazmışlardır. Bu ilaveler

² Halis Albayrak, *Tarihin İçinden Kur'an'ı Algılamak* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2011), 205.

³ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 15, tah. Ahmed Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010), 235.

⁴ İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, tah. Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995, 4/295-296; Tahâvî, Ebi Ca'fer Ahmed b. Muhammed, b. Salâme, *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, c. 9, tah. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 257.

⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 15, 235-236.

daha sonra müdrec ya da tefsiri kırâatler olarak isimlendirilmiştir. Dolayısıyla sahabeye nispet edilmiş tefsiri kırâatler âyetin yorumunda müfessirler için bilgi kaynağı olmuştur.

Çalışmada Mâtürîdî'nin tefsirinde kırâati İbn Mes'ûd'a nispet ederken kullandığı kalıplar, İbn Mes'ûd'a ait kırâatlerin biçimsel yönü ve onları tefsirde kullanışı, özellikle tefsir amaçlı kullanışı üzerinde durulacaktır. Şimdi bunları sırasıyla ele almaya çalışalım.

1. Kırâati İbn Mes'ûd'a Nispet Edişinde Kullandığı Kalıplar

Mâtürîdî, kırâati İbn Mes'ûd'a isnat ederken bir takım kalıplar kullanır. Bu da müfessirin onun kırâatine yaklaşımının tespiti için önemlidir.

Mâtürîdî'nin, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'da* İbn Mes'ûd'un farklı okuyuşlarına *قراءة عبد الله بن مسعود* veya *قراءة عبد الله بن مسعود* biçiminde,⁶ bazen de *في حرف ابن* veya *في قراءة عبد الله* biçiminde,⁷ çoğu yerde de *في حرف ابن* veya *في قراءة ابن مسعود* gibi ifadelerle yer vermektedir. İbn Mes'ûd'u sahabenin önde gelen isimlerinden Übey b. Kâ'b (ö. 33/654), İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve Hafsa (ö. 45/665) ile birlikte de zikretmektedir. *في حرف ابن مسعود*,¹⁰ *في حرف ابن مسعود رضى الله عنه و خفصة رضى الله عنها*.¹¹ *وهو حرف عمر و ابن مسعود و أبي و ابن*,¹¹ *رضى الله عنه و أبي بن كعب رضى الله عنهما* ve *في حرف ابن مسعود و أبي و خفصة*,¹² *عباس رضى الله عنهم*.¹³

Müfessirimiz, İbn Mes'ûd'a nispet ettiği kırâati birçok âyetin tefsirinde kullanmıştır. Mâtürîdî tefsirinde onun kırâatine yer verirken bu tür kalıplar kullanarak kendine has bir yöntem izlemiştir.

Mâtürîdî, İbn Mes'ûd'dan kırâati naklederken bazen tek, bazen de meşhur sahâbilerle beraber zikreder. Onu başka meşhur sahâbilerle beraber zikredişi konunun onlar tarafından da aynı şekilde anlaşıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bunu Kur'ân ilimlerini en iyi anlayan sahâbilerle aynı fikirde olduğunu ya da çoğunluk sahabe tarafından söz

⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 199; c. 10, 374; c. 12, 157, 305; c. 14, 230; c. 15, 232; c. 16, 180-181 vd.

⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, 142, 236; c. 9, 278.

⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, 204; c. 2, 55, 129, 237, 271 vd.

⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, 236, c. 3, 348; c. 11, 425, c. 14, 230, c. 15, 332 vd.

¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 3, 372.

¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 253, 260.

¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 7, 521.

¹³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 269.

konusu âyetin aynı şekilde anlaşıldığını göstermek için yaptığı düşünülebilir. Öte yandan müfessirimizin İbn Mes'ûd'dan kırâat nakletmesi onun fikir ve düşüncelerinden faydalandığını gösterir. Çünkü o, Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'ı en iyi anlayan sahâbilerdendi. Bu nedenle İbn Mes'ûd'un âyetleri yorumlayışı ve âyetle ilgili görüşleri birçok müfessiri etkilediği gibi Mâtürîdî'nin tefsirine de kaynaklık etmiştir.

2. Mâtürîdî'nin Tefsirinde İbn Mes'ûd Kırâatinin Biçimsel Yönü ve Tefsirde Kullanılışı

Mâtürîdî, tefsirinde kelimenin okunuşundaki ve anlamındaki ihtilaflara yer verir. Kırâatteki ihtilafın ve âyetteki kelimenin anlamındaki ihtilafın çözümünde İbn Mes'ûd'un kırâatinden yararlanır. Bu noktada o, farklı okunan kelimenin kalıbındaki değişikliğin anlamlandırma ihtilafına sebebiyet verdiğini ifade eder. Bu tür bazı ihtilafların çözümünde İbn Mes'ûd kırâatinden destek alır. Bu bağlamda Bakara sûresi 61. âyetteki *وَفُومِهَا* ifadesinin anlaşılmasında ihtilafın olduğuna dikkat çeker. Yani *وَفُومِهَا* ifadesinin anlamı ile ilgili farklı görüşlerin ortaya atıldığını ve âlimlerin kelimenin anlaşılması konusunda ihtilaf ettiklerini belirtir. Müfessirimiz *وَفُومِهَا* ifadesini İbn Mes'ûd'un *و ثومها* biçiminde “sarımsak” anlamında okuduğunu nakleder.¹⁴ Sonuç olarak âyette geçen kelimenin anlamında oluşan ihtilafı İbn Mes'ûd'un kırâatiyle açıklığa kavuşturur.

Verilebilecek diğer bir örnek ise Fetih sûresi 14. âyette geçen *وَلِلَّهِ مُلْكُ* ve *وَاللَّهُ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* ibaresidir. Mâtürîdî bu ibarenin farklı şekillerde yorumlanabileceğini söyler. O, öncelikle bu ibarenin “/ *و لله خزائن السماوات والأرض* / Göklerin ve yerin hazineleri Allah'a mahsustur” şeklinde de yorumlanabileceğini belirtir. İbn Mes'ûd'un da bu ibareyi ilk yoruma benzer şekilde okuduğuna değinir.¹⁵ Mâtürîdî, burada âyetle ilgili yapılan bir yorumu anlam açısından İbn Mes'ûd kırâatinin desteklediğini dile getirmektedir.

¹⁴ Âlimler geneli *ثوم* kelimesinin “sarımsak” anlamında kullanıldığını belirtirken, bazıları'nın ise “buğday” anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'ân*, c. 1, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 41; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/142; Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Es-Sevrî, *Me'âni'l-Kur'ân ve İrâbuhü*, tah. ve şerh Abdülcelil Abdü Şelbî, c. 1, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 143; İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân, el-Hamedâni, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, Kâhire: Mektebetü'l-Mütenbî, 14.

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 14, 25.

2.1. İbn Mes'ûd Kırâatinin Biçimsel Yönü

Özellikle sahabeden nakledilen bazı kırâat vecihlerinde görülen ihtilafın, aynı/yakın anlama gelen; fakat farklı köklerden elde edilen kelimelere dayandığı müşahade edilmektedir. İbn Mes'ûd kırâatinde de bu tarz kırâat örneklerine rastlamak mümkündür.

Örneğin, Bakara sûresi 108. âyetteki *وَمَنْ يَتَّبِعْ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ* ifadesini İbn Mes'ûd *وَمَنْ يَشْتَرِي الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ* şeklinde okumuştur.¹⁶ Mâtürîdî “değiştirmek” anlamındaki *يَتَّبِعْ* fiilinin yerine İbn Mes'ûd kırâatinde geçen “satın almak” anlamına gelen *يَشْتَرِي* fiilinin aynı anlama geldiğini söylemektedir.¹⁷ Aynı surenin 226. âyetindeki *يُؤَلُّونَ* kelimesini İbn Abbâs ile birlikte İbn Mes'ûd *يُقَسِّمُونَ* şeklinde okumuştur.¹⁸ Burada aynı anlamı ihtiva eden fakat ayrı kökten gelen farklı kelimelerle okunduğuna tanık olmaktadır. Bu tür kırâatler daha çok tefsir amaçlı kırâat kategorisindedir. Bu hususa tefsir amaçlı kullanılan kırâatler bölümünde daha ayrıntılı şekilde değineceğiz.

İbn Mes'ûd'a nispet edilen bazı kırâatler kelimenin suretini ilgilendiren farklılıklardan oluşturmaktadır. Bu meyanda İbn Mes'ûd kırâatinde fiil ve isimlerin farklı kalıplarda kullanıldığı veya bir kelimenin harekesinin farklı şekillerde okunduğu görülmektedir. Müfessirimiz İbn Mes'ûd'un bu tür farklı okuyuşlarına da değinmektedir. Burada ondan naklettiği bu konudaki kırâatleri örneklerle değerlendirmeye çalışacağız.

Mâtürîdî müfret bir fiilin cemi' olarak okunuşu hususunda En'âm sûresi 12. âyetin *قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ* kesitini örnek vermektedir. Zira o, âyetin bu kesitini İbn Mes'ûd ve Übey b. Kâ'b'ın *قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* şeklinde okuduklarını zikretmektedir. Onlar bu ifadeyi *قُلْ* şeklinde emir olarak değil de *قَالُوا* şeklinde mâzî siygasında cemi' olarak okumuşlardır. Mâtürîdî bu kırâati daha önce geçen bir meseleye delil olarak zikretmektedir. Bu mesele, dünya ve onda bulunan

¹⁶ Şirâzi, Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdullâh eş-Şâfiî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1, tah. Abdülhamid Hendâvî (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 2004), 83.

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, 204.

¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, 55; Hatîb, Abdüllatîf, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 1 (Beyrut: Dâru Sa'diddîn, 2000), 311; İbn Hâleveyh, Hüseyin b. Ahmed b. Hamedân, *el-Hüccce fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*, tah. Abdülâl Salim Mukrim (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1979), 21; Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer el-Hârezmî, *el-Keşşâf an Hakâiki'l Çavâmi-di't-Tenzil*, c. 1 (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1977), 323.

bütün şeylerin mülkiyetini ve yönetimini kendi elinde bulunduranın, her şeyi koruyanın, hiçbir şeye muhtaç olmayanın,¹⁹ yerin ve göğün yaratıcısının,²⁰ güneşi ve ayı emri altında tutanın²¹ kim olduğudur. Mâtürîdî onun قالوا şeklinde cemi' olarak okunmasını Mü'minûn sûresindeki سَيَقُولُونَ اللَّهُ, Lokmân sûresindeki لَيَقُولَنَّ اللَّهُ ifadesine atfetmektedir.²² Bundan dolayı قُلْ emrinin قالوا cemi' ma'lum kalıbında okunduğunu ifade etmektedir.²³ Konuyla ilgili diğer bir örnek de En'âm sûresi 154. âyetteki تمامًا على الذين أحسنوا şeklinde ibaresini İbn Mes'ûd'un أحسنوا şeklinde cemi' okumasıdır.²⁴ Burada İbn Mes'ûd أحسن müfret fiilini أحسنوا şeklinde cemi' siygasında okumuştur.²⁵ Müfret-cemi' farklılıkları hususunda verilebilecek diğer bir örnek Vâkıa sûresi 75. âyette فَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ibaresinde yer alan بِمَوَاقِعِ ifadesidir. Mâtürîdî, söz konusu kelimeyi İbn Mes'ûd ve en-Nehaî'nin بِمَوْقِعٍ şeklinde müfret okuduğunu zikretmektedir.²⁶

Mâtürîdî'nin tefsirinde yer verdiği İbn Mes'ûd kırâatleri arasında bir ismin fiil, fiilin ise isim olarak okunuşuyla ilgili kırâatlere de rastlamak mümkündür. O, Hûd sûresi 46. âyette عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ibaresinde yer alan عَمَلٌ ifadesinin عَمِلَ şeklinde fiil olarak okunuşuna yer verir. Bu ibare bir rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) tarafından عَمِلَ غَيْرُ صَالِحٍ şeklinde okunmuştur.²⁷ İbn Mes'ûd ise aynı ibareyi عَمِلَ غَيْرُ صَالِحٍ şeklinde okumuştur.²⁸ Mâtürîdî'ye göre bu kelime عَمِلَ şeklinde fiil olarak okunduğunda "bir işi yaptı" demektir. عَمَلٌ şeklinde isim olarak okunduğunda ise, "bir iştir" anlamına gelir. Yani عَمَلٌ şeklinde tenvinli okunduğunda

¹⁹ Mu'minûn, 23/84, 85, 88, 89.

²⁰ Ra'd, 13/16; Ankebût, 30/61.

²¹ Ankebût, 30/61; Zümer, 39/38.

²² Mu'minûn, 23/84-89; Lokmân, 31/25.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, 20.

²⁴ İbn Muhaysin أحسنوا الذي أحسنوا biçiminde okumuştur. Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 2, 589; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevazzi'l-Kur'ân*, 47.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, 259.

²⁶ İbn Kesir, Nâfi, Ebû Amr, Âsim ve İbni Âmir بِمَوَاقِعِ biçiminde çoğul okumuşlardır. Ömer bin Hattâb, Abdullâh bin Mes'ûd, İbn Abbas, Ebû Ca'fer, Hasen, Hamza ve Kisâî بِمَوْقِعِ biçiminde tekil okumuşlardır. İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ et-Temîmî, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâ'ât*, tah. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Ma'rife Bi Mısır, t.y.), 624; Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 8, 316; Taberî her iki okuyuşun anlamının aynı olduğunu söylemiştir. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. 11, tah. Abdullâh b. Abdül-Mühsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 658.

²⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, *Kitâbü'l-Hurûf ve'l-Kırâ'ât*, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, hadis no: 3982-3983, 437.

²⁸ İbn Kesir, Nâfi, Ebû Amr, İbni Âmir, Âsim ve Hamza عَمِلَ غَيْرُ صَالِحٍ biçiminde ötreli ve tenvinli, Kisâî عَمِلَ غَيْرُ صَالِحٍ biçiminde م harfini esreli ve ل harfini fethali olarak okumuşlardır. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 334.

Nuh'un (a.s) yaptığı işin iyi olmadığı anlamındadır ki, âyetin anlamı 'senin istediğin, iyi olmayan iştir'. Bu ibare عَمَلٌ şeklinde tensivsiz okunduğunda ise "küfür eylemini işledi" anlamındadır ki, âyetin anlamı 'oğlun iyi olmayan bir iş yapmıştır" şeklindedir. Mâtürîdî, anlam açısından her iki kırâatin de caiz olduğunu söylemektedir.²⁹

Mâtürîdî'nin değerlendirdiği İbn Mes'ûd kırâatleri içerisinde ismin ilk harfinin harekesinin değişik olması şeklinde ortaya çıkan kırâat farklılıklarına da rastlanmaktadır. Bu konuya Kehf sûresi 44. âyette الوَلَايَةِ ifadesinin الوَلَايَةِ şeklinde okunuşu örnek verilebilir. Mâtürîdî, İbn Mes'ûd'un bu ifadeyi الْوَلَايَةِ şeklinde,³⁰ Hafsa ve Übey b. Kâ'b'ın ise الْوَلَايَةِ şeklinde okuduğunu belirtmektedir.³¹ Mâtürîdî söz konusu kelimenin الْوَلَايَةِ şeklinde okunduğunda "dost", الْوَلَايَةِ şeklinde okunduğunda ise "krallık, emirlik"³² anlamına geldiğine dikkat çekmektedir.³³

Mâtürîdî bazı âyetlerin yorumunda merfû bir ismin mansub okunuşu şeklinde kırâat farklılıklarına da yer vermiştir. Örneğin o, A'râf sûresi 26. âyetteki لِبَاسٌ و kelimesinin hem merfû hem de mansub okunduğunu belirtir.³⁴ Müfessirimiz, İbn Mes'ûd'un yeni cümle başlangıcı olarak لِبَاسٌ و şeklinde merfû okuduğunu ifade eder. Fakat bazılarının bu ifadeyi لِبَاسٌ و şeklinde mansub okuduklarını söyler. İlâveten bu biçimde okuyanların kendinden önceki رِيْشًا و رِيْشًا و رِيْشًا و cumlesi-ne atfen böyle okuduklarını belirtir. Mâtürîdî bu iki kırâatten لِبَاسٌ و şeklindeki kırâati içerik bakımından daha sıhhatli bulur.³⁵

Bu konuya ilişkin diğer bir örnek Bakara sûresi 177. âyetinin وَالْمُؤْفُونَ و الْمُؤْفُونَ و ifadesidir. Mâtürîdî, bu ifadeyi İbn Mes'ûd'un, kendinden önceki kelimelerle uyumlu olması için و الْمُؤْفُونَ şeklinde mecrur okuduğunu söyler.³⁶ Söz konusu ibare bu biçimde okunduğunda "Dilinle söz verdiğinde amelinle yerine getireceksin" an-

²⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c.7, 179.

³⁰ Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kirâ'ât*, c. 5, 226.

³¹ Kûfeli kurrâ الوَلَايَةِ biçiminde okumuşlardır. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 15, 270; Hafsa'ya ait böyle bir okuyuş kaynaklarda geçmemektedir. Sa'lebî, Ebû'l-İshâk Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyânü'l-Ma'rûf bi Tefsîri's-Sa'lebî*, c. 6 (Beyrut: Dâru İhyâ'üt-Turâsî'l-Arabî, 2002), 172.

³² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyânü'l-Ma'rûf bi Tefsîri's-Sa'lebî*, c. 6, 172.

³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 60-61.

³⁴ İbn Kesir, Âsım, Ebû Amr ve Hamza لِبَاسٌ التَّقْوَى و biçiminde ötreli, Nâfî, İbni Âmir ve Kisâi لِبَاسٌ التَّقْوَى و biçiminde fethalı okumuşlardır. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 280.

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, 318-319.

³⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar Şevâzî'l-Kur'ân*, 18, Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kirâ'ât*, c. 1, 244.

lamına gelmektedir.³⁷ *والموفون* okuyuşu merfûdur, *من آمن* ifadesine sıfattır, veyahut mahzûf mübtedaya haberdır.³⁸ Fakat Mâtürîdî'ye göre, İbn Mes'ûd'un *الموفين* şeklindeki nasb okuyuşu kendinden önceki kelimelerle uyumlu olması nedeniyle doğrudur. Yani o *الموفين* kelimesinin *في السائلين* *الرقاب* ve *الصابرين* kelimeleriyle³⁹ uyumlu okunması gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. Diğer yandan anlam açısından sıralama *في السائلين* ve *الصابرين* şeklinde olması gerekirdi. İbn Mes'ûd'un *بعدهم* şeklindeki okuyuşu da buna dayanmıştır.⁴⁰

Bazen kırâat farklılıklarında müzekker bir ismin müennes okunuşu karşımıza çıkar. Bu hususta Nisâ sûresi 35. âyette *وإن حفتنم شقاق بيئتهما فابعدوا* ve *حكما من أهله و حكما من أهلها* ibaresinde yer alan *حكما* ifadesinin *حكمة* şeklinde kırâati okunuşu örnek verilebilir. Mâtürîdî İbn Mes'ûd'un âyetin bu ibaresini *فأتوا حكمة من أهله و حكمة من أهلها* şeklinde okuduğunu söyler.⁴¹ Burada müzekker bir isim olan *حكما* ifadesinin *حكمة* şeklinde müennes okunuşu hakemlerin kadın olduğuna işarettir.

Bu konuya benzer örneklerden biri de İbrâhîm sûresi 46. âyette yer alan *وإن كان مكزهم* Hz. Ömer, Übey b. Kâ'b ve İbn Abbas gibi sahâbîlerle birlikte İbn Mes'ûd *وإن كان مكزهم* şeklinde okumuştur.⁴² Burada yardımcı fiilinin *كاد* şeklinde farklı okunması halinde fiilin suretinde oluşan farklılık âlimlerin arasında ihtilafın çıkmasına neden olmuştur.

Netice olarak kelimenin suretinde oluşan kırâat farklılıkları âyetin anlamına etkisi olmakla beraber anlamı bozacak şekilde etkisinin ve âyetin anlamını derinden etkileyecek bir okuma biçiminin olmadığı söylenilebilir. Ayrıca âyetin anlaşılması hususunda âlimlerin ihtilaf ettikleri meselelerin çözümünde de kırâatin delil olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra müfessirimiz, kastedilen anlama daha yakın olan kırâati tercih ettiğini ifadelerinden görebiliriz. Dolayısıyla müfessirimizin İbn Mes'ûd'dan naklettiği bu tür kırâatleri daha çok anlam açısından tefsirinde tercih ettiğini söyleyebiliriz.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 1, 318.

³⁸ Tayyib, Muhammed İbrahim, *İrâbü'l-Kur'anü'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2002), 27.

³⁹ Ukberî, Ebu'l-Bekâ, *İrâbü'l-Kırâ'ati's-Şevâz*, c. 1, tah. Muhammed Seyyid Ahmed Azzûz, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 228.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 1, 318.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 3, 216.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 7, 521.

Mâtürîdî'nin tefsirinde İbn Mes'ûd'a nispet edilen kırâatler arasında farklı zamirler ve edatlarla karşılaşılabılıriz. Mansub konumundaki bitişik zamirlerin tekil-çoğul okunuşu hususunda Mâtürîdî'nin tefsirinde yer alan bir örnek Bakara sûresi 128. âyetteki *وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا* ifadesidir. Zira Abdullah b. Mes'ûd "نا" (biz) mütekellim çoğul zamirini *مَنَاسِكُهُمْ* şeklinde gayb çoğul olarak yani "هُم /onlar" şeklinde okumuştur.⁴³ Diğer bir örnek de bitişik mecrur konumundaki tesniye bir zamirin çoğul olarak okunuşudur. Bu hususta Mâtürîdî, Enbiyâ sûresi 22. âyette yer alan *فِيهِمَا* ifadesindeki "هما" bitişik tesniye zamirini ele alır. Müfessirimizin tefsirinde belirttiğine göre İbn Mes'ûd ve Hafsa'nın kırâatinde bu ifade *فِيَهُنَّ* şeklinde "هُنَّ" gayb çoğul olarak geçtiğini nakleder.⁴⁴ Dolayısıyla İbn Mes'ûd'dan nakledilen bu tür kırâatlerin öncelikli olarak dil ile ilişkili olduğu görülür.

Mâtürîdî'nin tefsirinde yer alan İbn Mes'ûd kırâatlerinde bazen انْ edatının اِلَّا biçiminde okunduğuna tanık oluruz. Bu tür kırâatlere Enbiyâ sûresi 101. âyetin *إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ* ibaresinde yer alan انْ edatı ile ilgili mülahazaları örnek olarak verilebilir. Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd bu ibareyi *إِلَّا الَّذِينَ* şeklinde okumuştur.⁴⁵ Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd'un okuyuşunda Allah'tan başka şeylere ibadet edenler meleklere ve İsa'nın dışındaki kimselerdir.⁴⁶

Cer harflerinin birbirlerinin yerine kullanılışı ile ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz. İlk örneğimiz En'am sûresi 154. âyetinin *ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَىٰ* ifadesinin *عَلَى* harfi cerriyile ilgilidir. Mâtürîdî söz konusu âyetteki *عَلَى* harfi cerrinin ل harfiyle değiştirilerek okunuşuna değinir. Diğer örneğimiz Fatır sûresi 2. âyetin *مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ* ifadesinin *عَلَى* harfi cerrine ilişkindir. Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd bu ifadeyi *عَلَى* harfi cerrine ilişkindir. Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd bu ifadeyi *عَلَى* harfi cerrine ilişkindir. Yani İbn Mes'ûd bu okuyuşta ل harfi cerrini yerine عَلَى harfi cerrini koymaktadır.⁴⁷

Mâtürîdî, bu bölümde İbn Mes'ûd'un âyetteki bazı kelimelerin eşanlamlı başka kelimelerle okuduğuna yer vermiştir. Müfessirlerin geneli bu tür kırâatleri ilgili âyet ve kelimelerin tefsiri olarak görmüş-

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, 236-237; Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 1, 195.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 269.

⁴⁵ Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 6, 62.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 328.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 12, 12.

tür.⁴⁸ İbn Mes'ûd'un bazı kırâatlerinde âyetin anlam bütünlüğünü pekiştirmek amacıyla kelimelerin uyumlu olmasına işaret ettiğine dikkat çekmiştir. Bunun ise âyeti muhatabının daha kolay anlamasını sağladığı gibi anlama da farklı bir yorum kattığı görülmüştür. Bununla birlikte İbn Mes'ûd'un bir kelimenin yerine başka bir kelimenin kullanışı, kelimenin i'rabını, fiillerin ve isimlerin müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müenneslik farklılığı, zamir, harf ve edat farklılıkları kapsayan kırâatlere yer vermiştir.

2.2. Kırâati Lehçesel Farklılığa İşaret Edecek Biçimde Kullanışı

İbn Mes'ûd'un bazı kırâatlerinde lehçesel farklılığa işaret ettiğini görürüz. Buna, Tevbe sûresi 123. âyette geçen *وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً* ibaresindeki *غِلْظَةً* kelimesini İbn Mes'ûd'un ve Übey b. Kâ'b'ın *غِلْظَةً* şeklinde dammeli olarak okumaları örnek verilebilir. Müfessirimiz, söz konusu kelimenin esreli ve dammeli okunduğuna dikkat çekmektedir. O burada bu iki kelimenin anlamlarının aynı olduğuna, ama iki farklı lehçeye ait olduklarına dikkat çeker.⁴⁹ Görüldüğü üzere burada Mâtürîdî, İbn Mes'ûd'dan naklettiği kırâatte lehçe farklılığının olduğuna işaret eder. Mâtürîdî tefsirinde başlığımız çerçevesinde sadece bu örneği verdiği için tek bir örnekle yetindik.

3. Kırâati Tefsir Amaçlı Kullanışı

Mâtürîdî, tefsir-kırâat ilişkisi bağlamında tefsirle ilişkili ve anlamı etkileyen kırâatlere yer vermiştir. Âyetleri yorumlamada kırâatlerden destek almıştır. Öncelikle âyetlerden kastedilen yorumları ele almış ve sonrasında bu yorumları kırâatlerle desteklemiştir. Sahabe kırâatleri bundan dolayı tefsir için önemli kaynak olmuştur. Mâtürîdî âyetlerin tefsirinde bu bağlamda İbn Mes'ûd'un kırâatinden yararlanmış ve onun bu konudaki yorumlarından ve görüşlerinden istifade etmiştir.

Bakara sûresi 226. âyette *لَلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرِيصٌ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ* ibaresinde geçen *يُؤْلُونَ* ifadesini İbn Abbas (ra) *يُقْسِمُونَ* şeklinde okumuştur.⁵⁰ Cumhur

⁴⁸ Halis Albayrak, "Kıraat Sorunu", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4, 2001, s. 19-34.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 4, 477.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 2, 5; Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, 311; İbn Hâleveyh, *Şevazzü'l-Kur'an*, 21; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, c. 1, 323; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmiü li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 3 (Beirut; Dâru'l İbn Haldûn, 1996), 68; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, 86.

ise يُؤْلُونَ şeklinde okumuştur.⁵¹ Mâtürîdî يُؤْلُونَ ifadesinin daha kolay anlaşılması için İbn Abbas'ın⁵² okuyuşuna başvurmuştur. Mâtürîdî, İbn Mes'ûd'un da نَسَائِمٍ مِنَ الَّذِينَ يُقْسِمُونَ şeklinde okuduğunu⁵³ kaydeder. يُؤْلُونَ yani الإيلاء kelimesi dilde “yemin” anlamına gelmektedir. Buna ilaveten müfessirimiz İbn Mes'ûd'un نَسَائِمٍ مِنَ الَّذِينَ يُقْسِمُونَ şeklindeki kırâatini de buna bir gerekçe olarak göstermektedir. Âyette Allah yeminin bozulmasına ilişkin uyarıda bulunmaktadır. Müfessirimiz âyette söz konusu yeminin zikredildiğini belirtmek için İbn Mes'ûd ile İbn Abbas'ın okuyuşunu delil getirmektedir. Bununla o, ilâ hükmünün yeminle beraber cinsel ilişkinin de terk edilmesinin fiilî olarak birbirine bağlı olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴

Âlimler âyette geçen bazı lafızlara veya ibarelere farklı anlamlar yüklemiştir. Bu nedenle müfessirler doğru anlamı bulmak için kırâatlerden de yararlanmışlardır. Nisa sûresi 135. âyette geçen إن تلووا و ibaresinin bazıları “haktan sapmak ve ayrılmak” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Nitekim müfessirimiz bu görüşü İbn Mes'ûd'un mushafında yer alan “ فلا /إنسانlar arasında adaleti yerine getirmeyerek hislerinize uymayın” kırâatıyla çürütmektedir. Çünkü İbn Mes'ûd'un kırâatine göre ibare adalet anlamına gelmektedir.⁵⁵ Burada Mâtürîdî, İbn Mes'ûd'dan naklettiği kırâati lafza veya ibareye doğru anlamı vermek için kullanmaktadır. Tâhâ sûresi 42. âyette yer alan و لا تنبأ في ذكرى و ibaresinin İbn Mes'ûd'un mushafında و لا تهنا في ذكرى şeklinde geçtiği belirtilmiştir.⁵⁶ Bu durumda âyetin anlamı “Firavuna haddini aştığını bildirmek için benim tebliğimi iletmekte gevşeklik göstermeyin” şeklindedir. Mâtürîdî âyetin tefsirini İbn Mes'ûd'un kırâatine göre vermektedir.⁵⁷ Başka bir yerde Mâtürîdî, Hac sûresi 36. âyetteki صواف kelimesini İbn Mes'ûd'un صوافن şeklinde okuduğunu belirtir.⁵⁸ Aslında âyette, kesilecek hayvan hazırlandığında Allah'ın adının anılması istenir, ama nasıl kesileceği hususunda bir bilgi verilmemiştir. Burada İbn Mes'ûd'un kırâati

⁵¹ Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, 311.

⁵² İbn Abbas'a izafe edilen bu okuyuş biçimi şâzddır. İbn Hâleveyh, *Şevâzzü'l-Kur'ân*, 21.

⁵³ Kaynaklarda İbn Mes'ûd'un نَسَائِمٍ مِنَ الَّذِينَ يُقْسِمُونَ biçiminde okuduğu belirtilmektedir. İbn Hâleveyh, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, 21.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, 55.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 4, 69.

⁵⁶ Arthur Jeffery, *Materials for The History of The Text of The Qur'ân* (Leiden: 1937), 60.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 199.

⁵⁸ Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 6, 116

âyetin daha iyi anlaşılmasını sağlamış gibidir. Çünkü صوافن kelimesi “hayvanın üç bacağını bağlayıp, diğer bacağının serbest kalması” anlamında gelir. Mâtürîdî ayrıca İbn Mes'ûd'un kırâatiyle birlikte صوافت kelimesinin “Allah'a içtenlikle bağlı olmak ve ona samimi olmak” anlamındaki kökten gelmiş olan صوافي şeklindeki kırâate yer vermektedir. Bunun yanı sıra “sıraya dizilerek ayakta durmak” anlamındaki صوافت şeklindeki kırâati de ele almaktadır.⁵⁹ Bu iki kırâat ve İbn Mes'ûd'un kırâati birbirlerini tamamlayıcı mahiyettedir. Yani bu üç kırâat âyetin daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Burada aynı doğrultuda bir örnek daha verilebilir. Bu örnek, Nur sûresi 52. âyetteki فاولنك هم الفائزون ibaresini İbn Mes'ûd'un فاولنك هم المؤمنون şeklindeki kırâatidir. Aslında anlam açısından her hangi bir farklılık yoktur.⁶⁰ Ama İbn Mes'ûd'un kırâati burada daha açıklayıcı niteliktedir.

3.1. Yorumu Doğrulamada Kırâati Delil Alışı ve Tenkit Edişi

Mâtürîdî bazen âyetlerin yorumunda bazı âlimlerin o âyeti farklı şekilde okuduğuna dikkat çeker. Yorumu katkı sağlamak için İbn Mes'ûd'un kırâatini delil getirmekle beraber çok az da olsa onun bazı kırâatini âyetin anlamına uygun görmez. Bu bağlamda kendi yorumunu veya başka yorumları doğrulamak amacıyla İbn Mes'ûd'un kırâatini ele alır. Bu konuya ilişkin birer örnek vererek söylediklerimizi son hale getirmeye çalışalım. Bakara sûresisi 137. âyetteki فإنا امنوا بمثل ما امنتم به ibaresinin İbn Abbâs'tan gelen rivâyete göre söz konusu şekilde okunması (yazılması) hatalıdır. Çünkü Allah'ın mislinin olmadığı bilinmektedir. İbn Abbâs'a göre bu ibarenin فإنا امنتم به veya فإنا امنتم به şeklinde edatlarıyla okunması gerekmektedir. Müfessirimiz bu konuda İbn Mes'ûd'un kırâatinin de İbn Abbâs'ı doğrular mahiyette aynı esasa dayalı olduğunu belirtmektedir. Burada durum ليس كمثلها “ك” harfi zait olan ibaresindeki duruma benzemektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde âyet İbn Mes'ûd'un kırâatinde belirtildiği gibi açıklanmış olur. Başka bir ifadeyle Mâtürîdî âyeti İbn Mes'ûd'un kırâatine göre yorumlamanın doğru olacağı görüşündedir. Görüldüğü üzere müfessirimiz, İbn Mes'ûd'un kırâatini İbn Abbâs'ın söylediği şekilde okumayı doğrulamak amacıyla ele almaktadır.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 379.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 10, 190.

Yukarıda müfessirimizin İbn Mes'ûd'un kırâatinin bir yorumu doğrulamak için delil olarak ele aldığına şahit olduk. Şimdi ise müfessirimizin Âl-i İmrân sûresi 81. âyetteki *مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لِمَا آتَيْتَكُمْ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ* ibaresiyle ilgili değerlendirmelerine geçmek istiyoruz. Mücahid söz konusu ibarede yazım hatası olduğunu düşünmektedir. Buna delil olarak İbn Mes'ûd'un "أخذ الله ميثاق الذين أوتوا الكتاب" / Allah kitap ehlinen söz aldı" şeklindeki kırâatini getirmektedir.⁶¹ Çünkü Âl-i İmrân sûresi 187. âyeti de bu anlamı doğrular mahiyettedir.

Mâtürîdî bazı âlimlerin kırâat konusunda başkalarından etkilenecek hataya düştüklerini de belirtir. Örneğin, Cin sûresi 21. âyette istisna edatı konusunda Mâtürîdî, Ebû Muâz'ın *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا* ayetinin devamının *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ غِيًّا وَلَا رَشَدًا* şeklinde olduğunu düşünmediğini söyler. Mâtürîdî İbn Mes'ûd'un *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ غِيًّا وَلَا رَشَدًا* şeklinde kırâati Ebû Muâz'ın bu görüşünü desteklediğini kaydeder.⁶² Fakat Mâtürîdî *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا* âyetinde istisnayı gerektirecek bir nedenin olmadığını, birçok te'vil ehlinin istisna edatının *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ غِيًّا وَلَا رَشَدًا* âyetine râci olduğu konusunda birleştiğini belirtir. Ayrıca Ebû Muâz'ın bu konudaki düşüncesinin yanlış olduğunu ortaya koyar.⁶³ Burada müfessirimiz te'vil ehlinin görüşüne katılarak Ebû Muâz'la birlikte İbn Mes'ûd'un kırâatinin hatalı olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ Bu örnekte gördüğümüz gibi Mâtürîdî İbn Mes'ûd'un kırâatini hep olumlu anlamda kullanmamıştır. Bazen onun kırâatlerini metnin anlamına ve bağlamına uygun görmeyerek tenkit etmiştir. Bu âyetin yorumunda İbn Mes'ûd'dan nakledilen kırâatlerin veya bilginin her zaman için güvenilir, sahih olduğu anlamına gelmeyeceği vurgulanmış olur. Burada vermek istediği mesaj İbn Mes'ûd'un da bazen hataya düşebileceği ya da yanılabilirliğidir. Veyahut İbn Mes'ûd'a nispet edilen bazı kırâat ve bilgilerin güvenlik süzgecinden geçirilerek incelenmesi gerektiği, yani isme

⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 5, 538-539; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c.2, 348.

⁶² İbn Mes'ûd ayetteki *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا* ibaresini *قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ غِيًّا وَلَا رَشَدًا* şeklinde, yani *ضَرًّا* kelimesini *غِيًّا* şeklinde farklı bir kelimeyle okumuştur. Kaynaklarda Übey b. Ka'b'ın okuyuşu olarak geçmektedir. Râzi, Muhammed Fahrüddin b. Ziyüddin Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 30/164; Neseî, Ebû Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru'n-Neseî* (Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil), c. 3, tah. Yusuf Bedyevî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 552.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* c. 16, 180-181.

⁶⁴ Bk. Zilzâl, 99/1.

güvenerek, sorgulanmadan değerlendirilmesinin hataya düşürebileceğidir.

3.2. Kırâati Âyetteki Kapalılığı Gidermede Kullanışı

Müfessirler, âyetteki kapalı anlamları açıklığa kavuşturmak için kırâatlerden de destek almıştır. Dolayısıyla müfessirimiz de bazen âyetteki kapalılığı gidermek için İbn Mes'ûd'un kırâatinden faydalanmıştır. Örneğin Talak sûresi 6. âyetteki *مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ* ibaresini Abdullah b. Mes'ûd, *مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَ أَنْفَقُوا عَلَيْهِمْ مِنْ وَجْدِكُمْ* şeklinde okumuştur.⁶⁵ Mâtürîdî, tefsirinde bu okuyuşu zikretmekte ve bu âyeti Hz. Ömer'in de bu biçimde okumuş olabileceğine işaret etmektedir.⁶⁶ Müfessirimiz, İbn Mes'ûd'un *مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَ أَنْفَقُوا عَلَيْهِمْ مِنْ وَجْدِكُمْ* şeklindeki kırâatiyle âyetin arasında bir farkın bulunmadığını vurgulamaktadır. Fakat âyette *أَنْفَقُوا* "onlara infak ediniz" ifadesi yer almamaktadır. Yani infakın yapılıp yapılmayacağı mücmeldir. Dolayısıyla İbn Mes'ûd'un kırâati âyette kapalı olan anlamı açıklamaktadır. Bu hususta verebileceğimiz bir örnek daha vardır. Maide sûresi 38. âyetteki *وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* ibaresinde yer alan *فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا* ifadesini İbn Mes'ûd *فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا* biçiminde okumuştur.⁶⁷ Dikkat edilirse bu örnekte *فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا* ifadesindeki mücmelliği *فَاقْطَعُوا* kırâati tefsir etmektedir. Çünkü âyette hırsızlık yapanın elinin kesilmesi ifade edilmektedir. Ama hangi elin kesilmesi ile ilgili bir ifade yer almamaktadır. Dolayısıyla müfessirimiz kesilecek elin belli olması için kırâatten destek almaktadır.

Kafirûn sûresi 1. âyetteki *قُلْ لِلذِّينِ قَلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ* ibaresini İbn Mes'ûd *قُلْ لِلذِّينِ كَفَرُوا* şeklinde okumuştur. Müfessirimize göre, - bu sure ile ilgili İbn Mes'ûd'dan gelen rivâyetin sahih olduğu doğrusya - bu sureyle amel etmek isteyen için bu okuyuş yeterlidir. Mâtürîdî kırâatin sahihliği hususunda tereddüt ortadan kalktığına kırâatle amel edilebileceğini söylemektedir.⁶⁸ Burada aynı zamanda âyetin yorumlanmasında veya açık-

⁶⁵ Mazharî, Muhammed Senâullah el-Osman el-Hanefî en-Nakşibendî, *Tefsîru'l-Mazharî*, c. 1, tah. Ahmed İzzî İnâye, (Beirut: Dâru l-Hyâû't-Türâsî'l-Arabî, 2004), 375; Abdüllatif, *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*, c. 9, 507.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 15, 232.

⁶⁷ Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, c. 1 (Beirut, Âlemü'l-Kütüb, 1983), 258, 306; Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *Me'âni'l-Kur'ân*, c. 17, tah. Muhammed Ali es-Sâbûnî, el-Câmiatu Ümmü'l-Kurrâ, 1988, 305.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 17, 353.

lanmasında İbn Mes'ûd'un okuyuşunun tercih edilebilirliğine işaret vardır.

3.3. Kırâati Âyetin Te'vilinde Kullanışı

Mâtürîdî, âyetlerin te'vilinde kırâatleri kullanmıştır. Enbiyâ sûresi 7. âyetteki *إلا رجالاتنا نوحى إليهم* و ما أرسلنا قبلك إلا رجالا نوحى إليهم ibaresinin yorumunda İbn Mes'ûd ile Übeyb. *كأب'ن نوحى إليهم إلا رجالاتنا نوحى إليهم* و ما أرسلنا قبله إلا رجالاتنا نوحى إليهم şeklindeki kırâatini ele alır. Bu kırâate göre âyet “Biz Hz. Muhammed'den önce kendilerine vahiy gönderdiğimiz kimseleri peygamber olarak gönderdik” anlamına gelir. Burada hitap kafirlere yapılmıştır. Oysa meşhur kırâate göre hitap, Hz. Peygamber'e yapılmış olup âyetin anlamı “Ey Muhammed! Onlara de ki: Allah senden önce kendilerine vahiy gönderilen kişileri peygamber olarak gönderdi” şeklindedir.⁶⁹ Burada birinci yorumda âyette hitap kafirlere yönelik olup, söz bütün peygamberler hakkındadır. İkinci yorumda ise hitap Hz. Peygamberedir. Burada her iki yorum âyetin muhtevasına uygundur. Bu konuya ilişkin diğer bir örnek de Enbiyâ sûresi 106. âyette yer alan *في هذا* ibaresine ilişkindir. Bu ibareden ne kastedildiği hususunda birçok yorum yapılmıştır. Mâtürîdî'ye göre bu ibareden daha önce sözü edilen beyana atıf yapıldığı düşünülebilir. Bu durumda âyetin anlamı “işte bunda kulluk eden topluluk için yeterli açıklama vardır” şeklindedir. Dolayısıyla “Bunda” sözüyle önce geçen âyetlere işaret vardır. Bu âyetlerin başı “sözün gerçekleşmesi yaklaşmıştır” ibaresiyle başlayıp “hepiniz oraya gideceksiniz” ibaresiyle sona erer. Bunun yanı sıra Enbiyâ sûresi 101. âyetini “Allah'a kulluk eden topluluk için yeterli açıklama vardır” şeklinde anlamak da mümkündür. “İşte bütün insanlara yapılmış bir bildirimdir”⁷⁰ âyetinde geçtiği gibi tüm insanlar için yeterli açıklama olarak düşünülebilir. Ama İbn Mes'ûd *في هذا* ibaresini *إن في هذا* şeklinde okumuştur.⁷¹

Mâtürîdî, Neml sûresi 8. âyetinin *من حولها من النار* و من حولها من النار be-yanı konusunda müfessirlerin ihtilafa düştüğünü belirtir. Bazıları bu beyan hakkında çok çirkin ve ayrıştırıcı yorumlar yapmışlardır. Bunun dışında da başka birçok yorum yapılmıştır. Mâtürîdî ibaredeki *من* sıla ismini akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılmasının caiz olmadığı-

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 260.

⁷⁰ İbrâhîm, 14/62.

⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, 328.

nı ifade eder. Ancak kullanılması caiz olduğu takdirde sözü edilen mekana böyle bir yorumun yapılması mümkün olurdu. Müfessirimiz bu yorumlardan bazılarının İbn Mes'ûd ile Übey b. Kâ'b'ın kırâatine (mushafına) uygun olduğunu söyler. Bu ibare onların mushafında “نودي أن / بوركت النار و من حوله” şeklinde ve من harfleri bulunmaksızın yer almaktadır.⁷² Müfessirimiz böyle bir kullanımın dilde caiz olduğunu belirtir. Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd ile Übey b. Kâ'b'ın kırâati sahih ise yapılan yorum hakkında hiç şüphe etmeye gerek yoktur.⁷³ Müfessirimiz âyetin yorumlanması konusunda İbn Mes'ûd ve Übey b. Ka'b'a nispet ettiği kırâatin yorumuna etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca İbn Mes'ûd'un kırâati sahih olduğu takdirde yorumun doğru olduğu kanaatindedir.

Mâtürîdî âyetle ilgili yapılan pek çok yorumu âyetin bütünlüğü çerçevesinde değerlendirmektedir. Her bir yorumu değerlendirirken bazen yorumu kırâatle pekiştirmektedir. Bazen de kırâate dayalı yapılan yanlış yorumları tenkit etmekte ve o yorumun yapılmasında delil sayılan kırâatin de hatalı olduğunu belirtmektedir.

Sonuç

Müfessirlerin tefsirlerinde kırâatlerden istifade etme açısından birbirlerinden farklı yol izlemesi onların bu konudaki bakış açısını ortaya koyar. Dolayısıyla Mâtürîdî'nin tefsirinde yer verdiği İbn Mes'ûd kırâatlerine bakıldığında kırâatten çok onu okuyanın metne verdiği anlam, yorum ve düşünce olduğu izlenimi verir. Bilindiği üzere Kur'an'ın anlaşılması bir müfessir için asıl amaçtır. Onun için müfessirimiz bir kısım kırâatleri âyet ve kelimelerin tefsiri olarak da görmüştür. Yani diğer bir ifadeyle o, İbn Mes'ûd'un kırâatini âyetleri anlamada, yorumlamada ve muhtemel anlamları elde etmede kullanır. Bunun yanı sıra başka bir görüşü veya yorumu doğrulamak için de onun kırâatini tercih eder.

Müfessirimiz İbn Mes'ûd kırâatinin suretindeki farklılıklar hususunda ayrıntılı tahlillere girmeyerek onun anlama kattığı zenginliğe, onun anlama katkısına önem vermiştir. Öte yandan yaptığı tahlillerin anlamla da ilgisi vardır.

⁷² Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî, *Tefsîr*, c. 2, tah. Hindi Şelebi, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmî, 2004), 534.

⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 10, 359.

Mâtürîdî'nin diğeri bir yöntemi kelimenin/âyetin farklı okunmasındaki/suretindeki ve anlamındaki ihtilaflara da yer verişidir. Kelimenin suretindeki değışiklik genel olarak âyetin muhtevasına uygunluğu açısından bir farklılık göstermese de muhakkak ki anlama bir etkisi olduğu görülür. Fakat bu etki bazen âyetten kast edilen anlamı değıştirmemekte, aksine daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Diğeri bir değışle âyette anlaşılması güç ve kapalı ifadelerin çözümünde açıklayıcı unsur olmaktadır.

Mâtürîdî'ye göre İbn Mes'ûd'un kırâati bir kırâat olmaktan çok bir yorum ve âyeti açıklayıcı bir unsur niteliğindedir. Diğeri yönden onun kırâati âyetle ilgili yorumları pekiştiren, yoruma yorum katan nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda Mâtürîdî kırâati bazen ortaya atılan yorumların doğruluğunu ispatlamak için kullanmaktadır. Nitekim o kırâati, âyetle ilgili birçok yorumu ve kendi yorumlarını pekiştirmek için kullanır. Bazen de âyetle ilişkili yorumları İbn Mes'ûd'un kırâatine dayandırmak suretiyle onun bilgisine başvurmuştur. Bunun yanı sıra müfessirimiz bazı âyetle ilgili hatalı yorumlara değinirken bu yorumlara delil gösterilen İbn Mes'ûd kırâatini tenkit etmiştir.

Genel olarak Mâtürîdî'nin tefsirinde İbn Mes'ûd'un kırâatine yer verişinin asıl nedeni; âyetin anlamını açıklamak, âyetin anlamında yatan diğeri anlamları ortaya çıkarmak, âyetle ilgili doğru veya yanlış yorumları bulmak ve ileri sürülen yorumlardan yakın anlamları tespit etmektir.

Kaynakça

- Albayrak, Halis. "Kıraat Sorunu". *Dini Araştırmalar Dergisi* 4 (2001).
- Albayrak, Halis. *Tarihin İçinden Kur'ân'ı Algılamak*. İstanbul: Şûle Yay., 2011.
- Ebû Dâvûd. "Kitâbü'l-Hurûf ve'l-Kırâ'ât". *Sünen*. Betül'Efkâr ed-Devliyye, t.y.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Hatîb, Abdüllatîf. *Mu'cemü'l-Kırâ'ât*. Beyrut: Dâru Sa'diddin, 2000.
- İbn Hâleveyh, Hüseyin b. Ahmed b. Hamedân. *el-Hücce fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*. tah. Abdulâl Sâlim Mükrim. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1979.
- İbn Hâleveyh, Hüseyin b. Ahmed b. Hamedân. *Muhtasarı fi Şevâz-zî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*. Kâhire: Mektebetü'l-Mütenbî, t.y.
- İbn Hanbel, Ahmed, *Musned*, tah. Şuayb el-Arnâvut ve Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ et-Temîmî. *Kitâbü'l-Seb'a fi'l-Kırâ'ât*. tah. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Ma'rife Bi Mısır, t.y.
- Jeffery, Arthur. *Materials for The History of The Text of The Qur'ân*. Leiden: 1937.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Haldûn, 1996.
- Kutlu, Sönmez. *İmam Matürîdî ve Matürîdilik*. Ankara: Kitabiyat Yay., 2003.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. tah. Ahmed Vanlıoğlu ve Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2010.
- Mazharî, Muhammed Senâullah el-Osman el-Hanefî en-Nakşibendî. *Tefsîru'l-Mazharî*. tah. Ahmed İzzî İnâye. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2004.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *Me'âni'l-Kur'ân*. tah. Muhammed Ali es-Sâbûnî. el-Câmiatu Ummu'l-Kurrâ, 1988.

Nesefî, Ebü'l Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't- Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil)*, thk. Yusuf Bedyevî, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Râzî, Muhammed Fahrudin b. Ziyauddin Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri. *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Şîrâzî, Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdullâh eş-Şâfiî. *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. tah. Abdulhamid Hendâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 2004.

Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. tah. Abdullâh b. Abdü'l-Mühsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.

Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed, b. Salâme. *Şerh Muşkilî'l-Âsâr*. tah. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Tayyib, Muhammed İbrahim. *İrâbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2002.

Ukberî, Ebü'l-Bekâ. *İrâbü'l-Kırâ'âti's-Şevâz*. tah. Muhammed Seyyid Ahmed Azzûz. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996.

Yahyâ b. Sellâm, Ebü Zekeriyâ. *Tefsîr*. tah.: Hindi Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmî, 2004.

Zeccâc, Ebü İshâk İbrahim b. es-Sevrî. *Me'âni'l-Kur'ân ve İrâbuhû*, tah. ve şerh: Abdülcelîl Abdu Şelbî. Beyrut: Âlemü'l-Kütübî, 1988.

Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer el-Hârezmî. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzil*. Dâru'l-Fikr, 1977.